

per ço que fos en lo món e que hagués muller», Llull (*Blanq.*, NCL. I, 183.17); *fermar dret* 'sotmetre's a judici': «*dret* que avie fermat e g<u>iat que l'avien ---», doc. de Segarra (S. XII, PPujol, o. c. 6.6), «que-m *fermàs dret*», doc de la Conca de Tremp (a. 1242, PPujol, 8.8.).

En els manuscrits llatins de l'Antiguitat coexisteixen les dues formes *directus* i *directus* sense diferència de significat (Ernout-M.); *DERECTUS*, mirada comunament com a menys clàssica, es troba, però, en molts mss. de Ciceró (veg. el dicc. ll.-fr. de Gaffiot), en glosses molt antigues (CGL VI, 327), etc. En romànic les formes de tots els idiomes provenen de *DERECTUS*, sense excloure'n, naturalment, l'italià (amb *diritto*, *-ritto*, cf. *MENSURA* > *misura*, *riprendere*, etc.), ni el portuguès (que usava *dereito* com a forma antiga).

Aquesta identitat de les dues vocals permeté la contracció més vulgar *DRECTUS: és la forma que es va continuar en la major part del territori romànic: roms. *drept*, reto-rom. *dret*, it. ant. i dial. *dritto*, fr. *droit*, oc. *drech*, *-eit*, cast. ant. i dial. *drecho*, *dreito*: aquest és propi sobretot de la franja oriental, però antigament havia existit una mica pertot; ¹ en català la forma en *dr-* ha estat sempre general sense excepció, i encara ara cobreix àdhuc la zona extrema-occidental, de parlar ja un poc mixt («els xopos són uns arbres *drétos* ---», Roda de Ribagorça, 1957).

La forma contracta està documentada en textos llatins gallicans des de bastant antic: Pirson (*RFgn.* xxvi, 884-5; *KJRP.* XII, i, 68) la registra en fórmules merovingies i carolíngies, amb la grafia *drictum*: fórmules Sàliques (potser S. VIII), *drictum* en el Berry, S. IX, *tricto* en fórmules alsacianes. La contracció d'aquesta mena no és un fet isolat propi d'aquest mot, car se'n troben uns quants paral·lels, i en particular en el llatí balcànic, que obeeix amb particular submissió a les tendències fonètiques del llatí rigorosament vulgar, i on tot un grup de casos paral·lels en els mots amb *ERE* i *ELE*, fou aplegat per Skok (*ZRP.* L, 1930, 480): junt amb el roms. *drept*, *CEREBRUM* > *CREBRU* > roms. *crier*, *CERESIA* > veglioto *cris*, *κ(ε)λευσμα* > *chiurma*.

Algunes locucions importants. De l'ús adverbial surt la combinació prepositiva *dret a* equivalent un poc més emfàtic de 'vers, cap a, en direcció a': «la Mare de Déu se'n va, / *dret a* Espinelvas se'n 'nava», romanç piadós recollit per Verdager a la seva comarca; i en un altre d'allà, en forma més plena: «no volen salvà aquesta ànima: / torneu's-en *dret cap al cel*, - que yo ya l'hi perdonada», MilàF (*Romllo.*, 20.1a1 i 20.24). No és sols de tot l'interior i Nord del Princ. sinó també de les terres veïnes, però al Maestrat segons la regla local de fonètica sintàctica es pronuncia amb *-d* («puja *dred* a Penyagolosa», «va *dred* allí», Vistabella, Xodos, 1935, 1961); i es diu també a l'Alt Aragó: «un camí que va *dréto* a Palur», Bielsa, 1965. Diferent és *al dret de* 'al fort de, al bell mig': «se posen *al dret de* la raia» 'al pic del sol' (Cardós, 1934).

De dret en dret 'directament, obertament': «enve-

ga de dret en dret és contra caritat», Sant VicentF (*Serm.* II, 89.15) i semblantment en un doc. cancel·leresc del 1323 (Finca, *Acta Ar.* III, 442): formació ben paral·lela a la del tan catalanesc *de tot en tot*.

A dretes que alguns escriptors han usat com a equivalent de 'a posta', per calc del castellà *adrede* (hi cau molt Puig i Ferrater, *Cercle Màgic*, 172 i passim i ja ho posen així *DTo.*, 1647, Belv. i Lab. 1839, s. v. *adr-*) té un ús més genuí, que s'acosta poc o molt a això, però amb un matís diferent, que coincideix enterament amb *de dret en dret*: «ara l'oncle no en tenia prou de fer-se ajudar, que l'ensenyava a *dretes* i ella, que sota la vivesa afalagadora --- era tota d'enteniment, amb la força del sentiment que la commovia, ho aprenia tot», Coromines (*Pigmalió*, cap. 9, p. 32), i pot arribar a matisos veïns del que he desaprovat però molt més emfàtics, 'amb tota la intenció, provocativament': «posant-se en --- perills que cercava a *dretes* pel plaer que li donaven», Maragall (*Manyé i Flaquer*, 1910, O. C. I, 883a).

Directus ha passat al català també com a llatínic, en la forma *directe*: «per via *directa* o *indirecta*», doc. de 1450; «noms i frases de comprar i vendre y *directa* senyoria --- la *directa* senyoria que's té sobre alguna cosa: mancipium», OPou (*TbPu.*, 134, 135).

DERIV.: *Dreta*; *dretada*. *Dretatge*. *Drete(s)* val. (i deu ser el que figura en Llull, mal llegit com *drecea*, *AlcM*). *Dretec*. *Dreter* [Muntaner]; *dreteria*. *Dretista*.

Dretura [fi S. XII], del ll. vulgar D(1)RECTŪRA que ja trobem usat en sentit material pels agrimensors romans (Ss. IV-VI)² amb el sentit material del cast. *derechura* ('direcció recta, sense girar') més que el moral i figurat que es va generalitzar en fr. *droiture*, oc. *drechura*, cat. *dretura*: «qui caritat à --- no à cor en mal a fer mas en seguir *dretura* e veritat», *Homilies* (2r21, mal llegit *dretera AlcM*); menys abstracte, 'dret legal': «na Ramona aja sa caslania et sas *dreturas*», document de Baixa Ribagorça a. 1237, MiretS, *Més antic text lit.*, p. 25; demanant justícia: «con ach ajustats molts pobres, vench al palau del bisbe e cridà: —*Dretura, dretura!*», Llull (*Blanq.*, NCL. II, 78.28), i veg.-ne bells exs. de Jaume I i Muntaner en el *DBal*. Potser calca el cast.: «dirigint-nos per aquelles planures en *dretura* al punt de Sant Martí», B. de Maldà (*Coll. B. V.*, 173).

Dreturer [S. XIII] «sàviament e *dreturera*», *Vides de Sants Rosselloneses* (f° 67v2, n. 110, traduint *sapienter et recte*, 176.25); «Blanquerna fo a Roma --- e dix --- deman que-m sien soltes e determenades les deu qüestions, e que sia feta satisfació a la *dreturera* solució e determenació», Llull (*NCL.* II, 127.23) i exs. de Muntaner, etc. en el *DBal.*; és l'acc. que ha restat viva: «fills d'una raça *dreturera* i forta, / que unia el seny amb l'ímpetu», CostaLl. (*Horac.*, 89); alguns però l'han usat també amb el sentit de 'ben orientat, que pren bé la punteria': «l'art i la moral són objecte, o més ben dit la fi, d'una selecció *dreturera*, amb més punt en les coses de l'ànima que en les gràcies del cos», Coromines (carta a Am. Vives, 21-XII-1926);